

KÖVÉR GYÖRGY

A magánélet titkai és a napló

Nők, szerelem, házasság Kállay Béni életében

A napló és szerzője

Sem Kállay Béni (Pest, 1839 – Bécs, 1903), sem belgrádi naplója (1868–1875) nem ismeretlen a történetírás számára.¹ Már Thallóczy Lajos nagyszabású biográfiái adatgyűjteményt halmozott fel volt főnökéről, a közös pénzügyminiszterről (1882–1903), a tudós államféfőről, amelyben kiemelt szerepet töltöttek be a naplók.² De az újabb történetírásban többen kiaknázták e kítűnő forrást.³ Mi több, a napló komoly tudományos jegyzetapparátussal felszerelve teljes egészében megjelent szerb fordításban.⁴ A napló felhasználói, akár intézménytörténeti, akár kapcsolattörténeti, akár eszmetörténeti nézőpontból közelítettek, egyfajta nélkülözhetetlen kiegészítő forrásként tekintettek a kéziratossá válnak, amely a hivatali forrásokkal együtt található meg helyét a kutatásban. A napló azonban igen fontos magánéleti megjegyzéseket is tartalmaz, amelyek nemcsak a személyiség megértéséhez fontosak, hanem a köztörténet szempontjából sem mondhatók mellékesnek.⁵ Nem osztjuk ezért Dán Károly szkepszisét, aki szerint Kállay „rejtőzködő személyiségének megértését hagyatéká-

¹ A nagyalakú, bőrkötéses napló eredetije a Magyar Országos Levéltárban (MOL) található Kállay Béni családi fondjában. Jelzete: P 344 c/d 31-34. k.

² A biográfia előkészületeiről tanúskodik Thallóczy fennmaradt irathagyatékában OSzK Kt Fol. Hung. 1689.; Fol. Hung. 1649.; Analekta 2841. Az anyaggyűjtésből végül az akadémiai emlékebeszéd jelent meg. Thallóczy Lajos: *Kállay Béni tiszt. tag emlékezete*. In: Kállay Béni: *A szerb felkelés története 1807–1810*. II. k. Budapest, 1909. Függelék. 346–377.

³ Ress Imre: *Kállay Béni belgrádi diplomáciai működése 1868–1871 között*. Kandidátusi disszertáció, Budapest, 1993. MTA Könyvtér Kézirattár. Tanulmányok sorában foglalkozott Kállay Béniel: Ress Imre: *Kapcsolatok és keresztutak. Horvátok, szerbek, bosnyákok a nemzetállam vonzásában* c. kötetében (Budapest, 2004.) különösen 122–133.; 229–254. Legújabbban egy nagyszabású politikai biográfia koncepcióját is felvázolta: Ress Imre: *Kállay Béni politikai életrajzáinak dilemmái*. In: *A szerb–magyar viszonyok a történelemben*. Újvidék, 2007. 233–243.; Dán Károly: *Kállay Béni és a magyar imperializmus (Egy bátortalan kísérlet maradványai)*. Aetas, 15. évf. (2000) 1-2. sz. 220–249.

⁴ *Dnevnik Benjamina Kalaja. Obrada i komentar Andrija Radenić*. Beograd-Novi Szad, 1976.

⁵ Thallóczy, aki a kamarai levéltár vezetőjeként és történészként kezdeményezte a napló lemásoltatását, amikor az özvegy elkérte a naplókat, s így nem volt idő a teljes szöveg reprodukálására, az első kötet közepén arra kényszerült, mint írta: „csakis kivonatossan diktálom azokat a helyeket, amelyek köztörténetileg vagy egyéniségére nézve fontosak.” Az első két kötettről (1871. júl. 7-ig) készült részben gépelt, részben kéziratossá válnak Kállay Béni: *Memorabilia* címmel az OSzK Kt Fol. Hung. 1732. szám alatt található. Ebből az idézett megjegyzés 415. A III-IV. kötet másolata (MOL P 344 C/d 35. k.), feltehetőleg Lukinich Imre példánya. A másolatok, különösen a magánéleti részeket illetően jelentős kihagyásokkal készültek.

nak szétszóródása szinte lehetetlenné teszi”.⁶ Dolgozatunkban épp abból indulunk ki, hogy a napló kivételes lehetőséget nyújt egyéniségének megértéséhez, s arra teszünk kísérletet, hogy a személyiség egyes vonásaiból kiindulva próbáljunk eljutni mélyebb társadalom- és mentalitástörténeti összefüggésekhez is. Ezzel egyúttal a napló – nemzetközi szakirodalomban bevett – magánéleti felhasználásának újabb lehetőségeire mutatunk rá.⁷

A napló első kötete 1868. április 18-ával kezdődik, azon a napon, amikor reggel hatkor Kállay hajón Belgrádba indult, hogy elfoglalja konzuli állomását. A negyedik kötet pedig azzal ér véget, hogy hazatérése előtt, 1875. május 28–31-én fogadja a búcsúlatogatásokat, s maga is elérzékenyül.⁸ A napló időbeli kerete tehát szorosan illeszkedik a diplomáciai küldetéshez, bár az elutazás fájalmából érzékelhető, hogy még egy ilyen komoly feladat sincs érzelmek nélkül. A „*sentiment approach*” mint megközelítési lehetőség tehát még az ilyen alkalmi naplókban is benne rejtezik.⁹

A napló naponkénti szövegei mégsem készen kínálják magukat a személyiség rekonstrukciójához. Arról most nem is szólva, hogy milyen bonyolult, ellentmondásos valami, amit személyiségnek nevezünk. A problémák érzékeltetésére – bevezetesként, ám mégis a dolgok közepébe vágva – egyetlen jellemző példát idézek. Kállay Béni naplójában 1869. március 16-án az alábbi szűkszavú bejegyzést találjuk: „Ma nem mentem sehová, megemlékezve 1865. március 16-ról, hanem, mint azóta mindig, e napot egyedül töltöm.”¹⁰ Az olvasóban óhatatlanul felvetődik a kérdés: vajon milyen történelmi emléknapp rejtezkedik e száraz közlés mögött? A naplójegyzetek azonban hallgatásba burkolóznak. Írójuk 1870, sőt 1871 tavaszán sem töri meg a csendet. Csak 1872. március 16-án oldja fel a rejtélyt: „Egész nap itthon maradok, mint rendesen e napon, mely Forgách Eliz halálának évfordulója.”¹¹ Hogy ki volt a hölgy, mi fűzte Kállay Bénihez, s mi történt vele, azt a napló ezután sem árulja el. Minek is, hiszen a szerző tudja, miről hallgat.

A gyászjelentéseket, genealógiákat kutatva annyit kideríthetünk, hogy a naplóban feljegyzett hölgy Forgách Sándor gróf és Gyürky Eleonóra leánya volt. 1842. március 21-én született és huszonhárom éves korában hunyt el.¹² De vajon milyen kapcsolat szövődhetett az 1849-ben az oroszok elé küldött császári biztos, pesti törvényszéki ülnök leánya és a Kossuthért rajongó Blaskovich Amália felfogása szerint nevelt Kállay Béni között?¹³ Erről egy árva szó sem árulkodik. Kevésbé ismert, hogy a történeti irodalomban gyakran hivatkozott, sőt szerbül kiadott belgrádi napló mellett Kállay Béninek 1863–1865-ből is marad-

⁶ Dán: *Kállay*, 220.

⁷ A szakirodalom egyöntetű abban, hogy a napló magánéleti felhasználásától vétek lenne a történetésnek eltekintenie, ugyanakkor a partikuláris forrásból való általánosítással csínján kell bánnia. Stone, Lawrence: *The Past and the Present revisited*. Rev. ed. London–New York, 1987. 352.

⁸ A naplók kezdetének és végének vizsgálata bevett módszere a kutatásnak. Míg egy napló kezdete „általában kiemelt fontosságú”, az amúgy „vég nélküli írásként” megélt naplók sajátos esetét jelentő „részleges naplók egy adott periódusnak vannak szentelve”. Lejeune, Philippe: *Hogyan végződnek a naplók?* In: uő: *Önéletírás, élettörténet, napló*. Szerk. Z. Varga Zoltán. Budapest, 2003. 210–212.

⁹ A családtörténet ún. „érzelmi megközelítésére” lásd összefoglalóan Anderson, Michael: *Approaches to the History of the Western Family 1500–1914*. London – Basingstoke, 1980. 39–65.

¹⁰ MOL P 344 c/d 31. k. 211. (1869. márc. 16.)

¹¹ MOL P 344 33. k. 108. (1872. márc. 16.) Mikrofilmtár, 13 758. tek.

¹² *Főrangú családok*. I. k. Bp. 1888. 115–116. Gudenus János genealógiája sem Eliza, sem a szintén fiatalon elhalt Amália (1844–1861) nevét nem tartalmazza. *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája*. I. k. H. n. 1990. 425.

¹³ Thallóczy szerint az anya „rajongó tisztelője Kossuthnak”. OSZK Kt, Fol. Hung. 1689. 17. Ifjúság.

tak fenn naplójegyzetei, ám ebben is hallgatás övezi 1865. március 16-ának fenti eseményét.¹⁴ S bár ez a két kötet inkább a kimenő és beérkező levelek *journalja*, vagy ha úgy tesszük, gazdasági feljegyzések krónikája (nyilván ezért méltatták a politikatörténészek csekélyebb figyelemre), mégis szembetűnő, hogy az adott napon egy párbajsegédi megbízás mint megörökítésre méltó esemény helyet kap benne. Összegezve az eset tanulságait: a legmélyebb lelki rezgéseket a szerző egykorú (gazdasági) naplójában nem rögzíti, évekkel később viszont (politikai) naplójában utal rá, ám akkor is apránként adagolja az információkat, ahogy halványul a fájdalmas emlék. Még mielőtt végképp elveszítenénk illúzióinkat a naplóval mint az egyidejű (szinkron) adatok tárházával kapcsolatban, érdemes talán arra az esélyre figyelniünk, amelyet a naplóbeli utóidejű feltárulkozás nyújthat számunkra.

Egy „törés” története

A levéltári források felől nézve két eset lehetséges: Kállay Béni 1866–1867-ben vagy nem vezetett naplót, vagy ez nem maradt fenn. Pedig mint későbbi feljegyzéseiből kiderül, ebben az időszakban is sorsdöntő magánéleti események sodrásában élt. Ezekben az években központi helyet töltött be kapcsolataiban Rabatinsky Marie-hoz fűződő szenvedélyes viszonya.¹⁵ Rabatinsky Marie az alsó-fehérmegyei Csákyán született (a lexikonok születési dátumai 1835 és 1842 között ingadoznak). Operaénekesi karrierjét Pesten a Nemzetiben kezdte, majd 1866. július 1-jével Bécsbe, a *Hofoperbe* szerződött. Kora ünnepelt koloratúrszopránja volt. 1872-ben visszavonult a színpadtól, egy Zacharias János nevű thüringiai gyároshoz ment feleségül, és Nordhausenbe költözött.¹⁶

Hogy Kállay Béni mióta ismerte, ezt csak utólagos megjegyzéseiből tudjuk. 1870. február 5-én, a szakítás válságos perceiben jegyezte fel: „Hosszasan időztem ez eseménynél, de életemben egy korszakot képez. Egy ötévi viszony ért ezáltal véget, mely bár sok bajt szerzett, de annyi gyönyört is adott, mennyit soha többé nem remélhetek.”¹⁷ A napló lapjairól ekkoriban visszatekintve tudjuk meg azt is, hogy 1866. november 5-én kötötte a gyermekét nevelő Irma /:Mária:/ Gromannal azt a szerződést, amelyben Marie-től származott fia eltartásáról gondoskodott.¹⁸ A fiúgyermek 1866. október 19-én született, s a keresztségben a

¹⁴ Kállay Béni jegyzőkönyv, MOL P 344 40. cs. E/b II. 29. A naplójegyzetek 1863. szeptember 30-ától 1865. december 31-éig tartanak. A nevezett napnál, 1865. március 16-ánál az alábbi bejegyzés olvasható: „Elmegyek Szabolcsba Fráter Sándort Semsey Lajos részéről párbajra kihívni. Estére Tokajba érek.” Másnap így folytatódik: „Megtalálom Fráter Okolicsányinál Kárászbán. Elfogadja a párbajt s 26-ára tűzzük ki Debrecenben.” Majd március 25-én azt is megtudjuk, hogy a párbaj lezajlott, s Semsey Lajos sebet kapott. Uo. 32.

¹⁵ Thallóczy adatgyűjtésében „biographicum” gyanánt megemlíti ifjúságáról, hogy „ezekben az években” (az időszak nincs konkretizálva, de a szövegösszefüggésből kiderül, hogy a hatvanas évekről van szó) „sok olvasmány, nagyon sok színház, társaságba is sokat járt /egy évet ezek közül egészen a társadalmi életnek és mulatságnak (színház R. M.) szentelt anyja elkeseredésére/” OSZK Kt Fol. Hung. 169. 4.

¹⁶ Kutsch, K. J. – Riemens, Leo: *Großes Sänglerlexikon*. 3. erw. Aufl. Bern u. München, 1997. Bd. 4. 2832. Ezúton köszönöm Rajnai Edit szíves segítségét a színház történeti gyűjtemények világában.

¹⁷ MOL P 344 c/d 32. k. 44. (1870. febr. 5.)

¹⁸ MOL P 344 c/d 32. k. 52. (1870. febr. 21.) A szakítás után napirendre került fia adoptálásának ügye is. A jogi procedúra során visszakapta eredeti, 1866. nov. 5-i iratát, amelyben fia részére 21 éves korában 50 000 forint kézhez adását ígéri, addig pedig eltartására havi 100 forintot fizet. Uo. 56. (1870. márc. 1.)

Stephan Ladislaus Groman nevet kapta.¹⁹ Nem sokkal a bécsi szerződés után a terhességet és a gyermekszülést úgy sikerült eltitkolni, hogy a sajtó arról tudósított: „Rabatinszky Bécsben egy kocsiból leszállva elesett, és térdízületét megsérté, ezzel a bécsi közönség hosszabb ideig meg lesz fosztva a szerencsétől őt – láthatni.”²⁰

1. kép

Forrás: Wallaschek, Richard: *Das k. k. Hofoperntheater*.
Wien, 1909. 235.

Magáról a szenvedélyes kapcsolatról a naplóban az első bejegyzést 1868 augusztusában találjuk, amikor az „egész napot és az éjjel” (sic!), majd a következő napot is Bécsben Marie-nál töltötte.²¹ Hamarosan nyilvánvalóvá válik, hogy a szerelemnek további anyagi következményei is vannak. „Igen kellemetlen nap volt ez reám nézve. Rabatinsky Maritól

¹⁹ A fiút formálisan az 1866. szeptember 16-án Pesten elhunyt Groman Eduard alezredes és Resch Mária gyermekeként anyakönyvezték. Kállay Béni a Groman árvák gyámságát (Irma *1863; Johanna Clara * 1865) együtt vállalta magára. Az árvaszéki eljárás lefolytatásakor, 1867 márciusában Gromanné már Bécsben, az Erzsébet utca 24. szám alatt lakott. BFL IV. 1411. b. 1820/ 1875. Külön köszönet illeti a Társadalomtörténeti Adattár adatbeviteli munkálatai körül bábáskodó Kiss Zsuzsannát és Nagy Ágneszt, hogy ennek az adatnak a nyomára sikerült bukkanni. Mindez egyúttal adalék a társadalomtörténeti és személyes források elszakíthatatlan egymásrautaltságához is.

²⁰ A Magyar Világ cikkére hivatkozva Sürgöny, 1866. aug. 30. Napi ujdonságok. 2.

²¹ MOL P 344 c/d 31. k. 103. (1868. aug. 26–27.) Ekkor Marie-t keresve kilátogat Gromannéhez Penzingbe is, ahol látja fiát, aki meglehetősen megnőtt”. Uo. 103. (1868. aug. 22.)

kaptam újjólag levelet, melyben ismét pénzt kér. Ha esetleg elkerülhetem, nem fogok neki küldeni, már roppantul meguntam e kizsákmányolást.”²²

Legközelebb 1869 áprilisában találkoztak ismét, szintén Bécsben. Ekkor Marie hidegen fogadta, s tudtára adta, hogy köztük a viszonynak vége. A naplóból ekkor derül ki, hogy Kállay Béni már maga is foglalkozott korábban a szakítás gondolatával. „Egy teherrel kevesebb lesz életemben, s most már ez meg nem is bánt, mert hiszen az érzékek felhevülése már lecsillapodott, s a hiúság is eltűnt s nem háborgat e részben. Még csak az anyagi részt kell rendbe hoznom, mihelyt a takarékpénztári kölcsönt megkapom; és akkor életemnek ez annyira elfoglaló epizódja be lesz fejezve. Midőn Belgrádban e viszony megszüntetésével kezdtem foglalkozni, felmerült előttem a házasság szükségége. De kit vegyek el? Szeretni nem tudok, tehát csak oly nőt vehetek el, ki nagyravágyó terveimben elősegíthet. Semmi más célom, semmi más gondolatom nincs és nem is lehet, mint a nagyravágyás kielégítése; és ha ez nem is lehet, legalább a küzdelem; de a reményről le nem mondok, hogy egykor még egy nép felett fogok uralkodni. De legyen elég ennyi legbensőbb gondolataimból.”²³

A házassági tervekről és a politikai ambíciókról később még külön kell szólnunk, bár tanulságos, hogy épp e szakítás kapcsán, egybekapcsolódva fogalmazódtak meg ezek a gondolatok. A végleges szakításra azonban ekkor még nem került sor. Az 1869. májusi bécsi „séjour” alkalmából legalábbis újra „összejöttek”. S a naplóból a „játszma” ez újabb fejezete is szépen kirajzolódik. „Az ő hideg tartózkodása után is mindennap elmentem hozzá s oly fordulatot adtam a dolognak, mintha én sajnálnám, hogy viszonyunknak véget akar szakítani. Ő is aztán mind inkább felmelegedett, mire én lettem tartózkodóbb; végre azonban mindketten ismét összejöttünk, s az utolsó két napban viszonyunkat megújítottuk. Adósságait kifizettem, s ha több pénzbe nem kerülne, nem bánom, ha tovább tart e viszony, ámbár szerelmes éppen nem vagyok, s csak is érzéseimre képes hatni. Így tehát igen jól váltunk el, s ígérte, hogy meglátogat Belgrádban.”²⁴

A beígért vizitre hamarosan sor is került: Marie – szabadsága idején – július 20-án érkezett Belgrádba, és két napig maradt. Az együttlét most is viharos és kimerítő volt, de a búcsú nem tűnt nehéznek. „Rabatinisky Marie holnap távozik, hogy mielőbb Baden-Badenbe érjen. Egy cseppet sem bánom, hogy elmegy; kissé már unni kezdtem. Ez is tanúsítja, hogy iránta épen nem szerelmet, csak bizonyos érzéki vágyat érzek. Amíg az érzékiség megmarad, addig bajosan is fogok tőle menekülni, de ha elmúlt, akkor a legkönnyebben.”²⁵ Aztán kis idő múltán mégis csak hiányzik, nagyon várta már, amikor három hét után végre levelet kapott tőle. A művésznő közben Wiesbadenben vendégszerepelt, majd egy rajnai hajóutat tett. Kállay maga is érzi a viszony ellentmondásait: „Tudom bizonyosan, hogy nem szeretem őt, és mégis sehogy sem tudok megbarátkozni a gondolattal, hogy szakítsak vele, vagy hogy épen ő hagyjon el engem.”²⁶

Legközelebb a napló szerint 1869 decemberében látta viszont Marie-t. Kisfia láttán büszkén állapította meg: „megnőtt és igen szép fiú lett”.²⁷ Aztán az év utolsó estéit, éjszakáit újra Bécsben, Marie-nál töltötte.²⁸ De januárban is visszatért, az Operában meghallgatta

²² MOL P 344 c/d 31. k. 173. (1868. dec. 24.)

²³ MOL P 344 c/d 31. k. 228-229. (1869. ápr. 29.)

²⁴ MOL P 344 c/d 31. k. 237. (1869. máj. 18.)

²⁵ MOL P 344 c/d 31. k. 272. (1869. júl. 21.)

²⁶ MOL P 344 c/d 31. k. 288. (1869. aug. 23.)

²⁷ MOL P 344 c/d 32. k. 22. (1869. dec. 17.)

²⁸ MOL P 344 c/d 32. k. 26-27. (1869. dec. 30-31.)

Marie-t a Hugenottákban, majd másnap ismét nála töltötte az éjszaka egy részét.²⁹ Látszólag rendbe jött a kapcsolatuk, pedig valójában gyülekeztek a viharfelhők. Először egy Ascher nevű férfi gyakori látogatása esett neki rosszul. Bár nem (akarta) hinni, hogy viszonya volna Marie-nak a fiatalemberrel, úgy érezte: „ha elég erőm lenne ez alkalmat felhasználván, hogy szakítsak vele. Csak ismét gyöngöe vagyok ...”³⁰ Többször is kísérletet tett, február negyedikén kétszer is meglátogatta, délután is és este is. „Nyugodt akartam maradni, de nem bírtam, s néhány élesebb szót váltva Marieval végre kérdeztem, hogy szeret e még vagy már vége van mindennek, mire ő igen nyugodt[an] és határozottan azt válaszolta, hogy okosabb, ha mindennek vége lesz, ha többé nem esünk egymásnak, s ha én nem jövök hozzá ... Sokáig beszélgettem még vele és sírtam is, végre aztán számtalanszor összecsókolva azzal távoztam, hogy holnap még eljövök. – Ámbár már láttam, hogy most végképp törni fogunk ... titkon reméltem, hogy még kibékülhetünk. Legjobban bántott, hogy ha már nem szeretett, miként azt mindjárt feljövetelemtől észrevettem, és törni akart velem, miért volt velem mégis oly kedves és szeretetreméltó, mint máskor, s ha ez tudott lenni, hogyan mondhatta oly hidegen, hogy váljunk el.”³¹ Másnap a gyermeküket nevelő Gromannénál töltötte az időt, s tovább emésztette magát: „... mindinkább meggyőződöm arról, hogy Marie egy hideg, hiú teremtés, s hogy már rég nem szeretett, sőt nem is képes szeretni. Bár sohasem voltam bele valóban szerelmes, de mert érzéseimre oly hatást tett, mint eddig egy nő sem, s mit kétség kívül egy sem fog soha, bár átlátom azt, hogy ellenkező természetűnként és gondolatmenetűnként fogva mindketten igen szerencsétlenek leendettünk, ha együtt kellett volna élnünk, mindazonáltal annyira bántott e végképi szakítás, hogy tegnap este, ha ő csak egy szót szólt volna is, kész lettem volna őt elismerni ...”³² Ezt követi az öt éves korszakot lezáró, már idézett gondolatmenet.

Hiába a *fait a complit*, s Pesten még anyjával is közli, hogy szakított Marie-val (aki, Thallóczy megjegyzéséből tudjuk, eddig sem helyeselte e viszonyt, ám erről a napló hallgat), folyton csak reá gondol. „Nem tudom őt felejteni, s némely nap oly igen nyughatatlan vagyok.”³³ Amikor pár nap múlva újra Bécsbe megy, s este az Operában az a bizonyos Ascher ül mellette (akit „természetesen” nem ismer meg), még jobban felkavarja, s levelet ír Marie-nak: „mondja meg, vajjon ha már nem szeret is, de egészen elfelejtett e, vagy még némi jóindulattal emlékszik rám.”³⁴ Marie válasza okos, kedves és kijózanító: „Ő látott, sőt nézett is rám a színházban, s habár szerelme elenyészett is, de emlékezete nem, s bármikor szívesen fog bánni velem, ha találkozunk.” Gromannénál Kállay egy üveg *Bordeaux*-ival nyugtatta magát, s abban reménykedett, ha Bécset elhagyja, könnyebb lesz. Azt is őszintén bevallotta naplójának: „Mindazonáltal nehezemre fog esni Bécset is elhagynom; talán még öntudatlanul él némi remény bennem, hogy még ismét összekerülhetünk, vagy talán azért, mert itt még mindig meg van a lehetőség, hogy felmenjek hozzá, s ha másképp nem, házasság által kössem magamhoz. Ezt ugyan nem akarom, sőt erősen el vagyok határozva, hogy én soha többé meg nem kísérem a kibékülést. Ez a legnagyobb bolondság lenne, mert a nemrég lefolyt jelenetek csakhamar megújulnának közöttünk.” Így jut el a kiábrándult következtetésig: „... minden ily elmúlt történet után nő az úr bensőmben, és mindinkább

²⁹ MOL P 344 c/d 32. k. 38. (1870. jan. 12–13.)

³⁰ MOL P 344 c/d 32. k. 41. (1870. febr. 1.)

³¹ MOL P 344 c/d 32. k. 43. (1870. febr. 4.)

³² MOL P 344 c/d 32. k. 44. (1870. febr. 5.)

³³ MOL P 344 c/d 32. k. 45. (1870. febr. 6.)

³⁴ MOL P 344 c/d 32. k. 45. (1870. febr. 16.)

veszti az élet becsét és érdekét. Hanem azért végig kell élni.”³⁵ S bár az némiképp lehúti, hogy Marie-nak egy idősebb nőismerőse, aki Kállay Béni szerint egy „azok sorából, aki a férfiakat csak eszközül tekinti, hogy valamit nyerhessenek tőlük”, neki tesz szemrehányást. Szerinte ugyanis Kállay a hibás, „mert Marie azt óhajtotta volna, hogy vagy elvegyem, vagy egy nagyobb összeg pénzzel jövőjét biztosítsam.”³⁶ Azért mindkét hátralevő este még meglátogatta Marie-t. Először azzal az ürüggyel, hogy a Martha előadása közben egy nagyobb ária végén elcsuklott a hangja, nincs-e valami baja. Ajánlkozott is: „bármikor is szüksége lesz rám, én mindig készen állok, s bármi bajában forduljon hozzám. Ő nagyon rezervált volt, bár igen szíves, de hidegen, noha párszor megcsókolt.” Másnap éjfélig volt nála, s ekkor még az is kicsúszott a száján, hogy „ha valaha ő hozzám akarna jönni, én elveszem őt.” Ezt ugyan utólag bánta, mégis valahogy megnyugtatóan hatott, bár még hozzát teszi: „némi- leg bosszantott az, hogy házasságot ajánlottam neki.”³⁷ Pestre érve ismét nyugodtabbnak érezte magát, de tartott attól, hogy majd Belgrádban feltámad a nyugtalanság „és a vágy Marie után”. Sokat sejtetően hozzátette: „majd igyekszem elfoglalni magam.”³⁸ Ez azonban láthatóan nem ment könnyen. Belgrádba visszatérve munkakedve nem a régi, s a politika eseményei sem foglalkoztatják úgy, mint korábban. Mint írja: „Ez érdektelenség kétség- kívül a Bécsben átélt emóciók maradványa még, s ámbár nyugodt vagyok, de nem tagadha- tom, hogy ily élet épen semmi örömet nem nyújt.” Egy Gromannétól kapott levél után be- látja, hogy végképp nincs mit tenni. S mivel még mindig mélyen érinti Marie, szigorú elha- tározást tesz: „Okvetlenül nagyon elfoglalhat, még tudton kívül is e dolog, mert mióta sza- kítottam vele, majdnem minden éjjel felőle álmodom, s többnyire hidegen visszataszítólag jelenik meg előttem. De most már elég e tárgyról; csak akkor írok ismét erről, ha valami különös történnék, a Gromannéval folytatandó levelezésemet többé meg nem említem.”³⁹ Ezzel a napló olvasóját végképp megfosztani látszik minden esélytől, hogy az érzelmek to- vábbi történetét tanulmányozhassa. De ne legyünk telhetetlenek.

Már csak azért sem, mert amikor májusban levelet kap Marie-től, az még mindig meg- érinti. Pedig csak „tudatja, hogy Bécszet valószínűleg elhagyja, és tudakozódik hogy létem felől”. S bár Kállay Béni igyekszik távolságtartással kezelni az ügyet, hamar kiderül, hogy nem megy még tökéletesen. „Nem tagadhatom, hogy e levél némileg [!?] hatott rám, mert azt tanúsítja, hogy ő újra akar kezdeni, szeretném azonban, ha ez nem történnék, mert nem tudom, képes lennék e neki ellent állni.”⁴⁰

Aztán az év vége felé viszontlátják egymást. Fiát is „megerősödvé találja.” Az estét Marie-nál tölti, s igazából ekkor kerül pont a viszony végére. „Mint mindig igen szép, de nagyon meghízott. A legnagyobb nyugalommal minden felindulás nélkül láttam őt viszont, s beszélgettünk, mint régi jó ismerősök, anélkül, [hogy] akármelyikünk is kedvet érzett volna csak egy szóval is felidézni elmúlt viszonyunkat. Megvallom, örültem, hogy a szenvedély ily végkép kihalt szívemből.”⁴¹ S az érzések a későbbi látogatásokkor sem lobbannak fel újra. 1871 nyarán már azt is megállapítja: „most már még szépsége sem tetszik.”⁴²

³⁵ MOL P 344 c/d 32. k. 47-48. (1870. febr. 17.)

³⁶ MOL P 344 c/d 32. k. 49-50. (1870. febr. 18.)

³⁷ MOL P 344 c/d 32. k. 50. (1870. febr. 20.)

³⁸ MOL P 344 c/d 32. k. 57. (1870. márc. 7.)

³⁹ MOL P 344 c/d 32. k. 62. (1870. márc. 11.)

⁴⁰ MOL P 344 c/d 32. k. 89. (1870. máj. 2.)

⁴¹ MOL P 344 c/d 32. k. 169. (1870. dec. 12.)

⁴² MOL P 344 c/d 32. k. 235. (1871. jún. 16.); 236. (1871. jún. 18.) Az idézet az utóbbi vizitkor. Ekkoriban mindig fiánál tett látogatását jegyzi fel először. 1871 végén a hideg fogadtatást annak tulaj-

Bármennyire kapálódzik azonban Kállay Béni naplóbejegyzéseiben, hogy ez „csak” érzéki szenvedély volt, s próbálja az erotikáról a romantikus szerelmet élesen leválasztani, több jel szerint az aligha sikerülhetett neki.⁴³ Miközben nyilvánvalóan utólagos és egyoldalú férfiszempontú értelmezését kapjuk a történeteknek, amennyit a naplóból Rabatinsky Mari érzelmeiről megtudunk, abból azért más derül ki. Marie egyáltalán nem igyekezett szerelmét tagadni, különösen nem, amikor annak „elenyészteről” ír, igaz, ekkor Kállay Béni is azt tudakolta tőle, vajon szereti-e még. A kérdés feltevésekor valahogy a férfi sem volt *per definitionem* olyan aggályos, mint amikor magáról ír.⁴⁴ Árulkodó a rögtön utólag megbánt házassági ajánlat is, amellyel saját normái szerint is összerosódni látszik az érzelmek és érzékiség között számára társadalmilag engedélyezett határ. S szerelem híján az elmúlt történetek után bensőjében növekvő ürrel sem tudunk mit kezdeni.

Viszonyok, flörtök, kalandok

Még mielőtt vésszen sajnálni kezdenénk az évente egy emléknapot szigorú aszkézisben, elvonultságban töltő, amúgy romantikus szenvedélyben magát elégetni képes ifjú lovagot, kár lenne megfeledkezni a belgrádi napló többi bejegyzéseiről. S hogy milyen tanulságot vont le szerzője az eddig történetekből? Amikor Belgrádban, vendégségben egy ottani „szép, de meglehetősen excentrikus leány” „szerelmesnek mutatja magát” belé, ő „úgy tett, mint-ha nem hallaná”. Magatartása indoklásaként ezt jegyezte fel: „ha csak lehetséges, többé leányokkal nem is keresek *viszonyt*, elég kellemetlenséget szereztek már életemben az efféle történetek.” (Kiemelés – K. Gy.)⁴⁵

A „lányságtól” való tartózkodás – családi állapottól függetlenül –, úgy tűnik, nem vonatkozott a *színésznőkre* s más szabad személyekre. Ámbár Rabatinsky Marie-nak nyomába aligha léphettek. 1869 tavaszán bukkant fel a színen bizonyos Babanek Anna színésznő, aki barátjának, Beöthy Leónak volt a „*maitresse*”.⁴⁶ Ekkor éppen Rimay német színtársulatánál próbált szerencsét. Kállay délután meglátogatta, s mint elég lakonikusan megállapította: „csakhamar megadta magát. Egy néhány aranyomba fog kerülni, de majd mielőbb tovább expedíalom.”⁴⁷ Vagyis a dolog szinte adásvételi vagy postázási kérdésnek tűnik. Ugyancsak 1869 nyarán érkezett meg Pestről Gyöngyössy Mathild is, akit Zimonyban egy

donítja, hogy egy számlát nem volt hajlandó kifizetni, amit Marie kért. MOL P 344 c/d 33. k. 63. (1871. dec. 6–7.)

⁴³ A szexuális vonzalom ösztönös örökkévalóságáról és a romantikus szerelem meghatározott kulturális és szociális körülmények közötti rövidéletű fellángolásáról lásd Stone: *The Past*, 328–329.

⁴⁴ Mindez javában befér a romantikus szerelem nemek közötti aszimmetriájába, még ha konkrét esetünkben a férfiúi szerelem tagadása alakjában érhető tetten: „A férfi a szerelmet szereti, a nő a férfit; utóbbi szerelme ennél fogva egyrészt mélyebb és eredendőbb, másrészt kötöttebb és kevésbé reflektált. A romantika feltételezte egység így a férfi tapasztalata maradt, noha és épp mert elsődlegesen a nő szeret, és teszi lehetővé a férfi szerelmét.” Luhmann, Niklas: *Szerelem – szenvedély. Az intimitás kódolásáról*. Ford. Bognár Virág. Bp. 1997. 170.

⁴⁵ MOL P 344 c/d 31. k. 197. (1869. jan. 19.) A hölgy, Perakovics Teréz neve nem is bukkan elő többet a naplóban. Annál többször viszont később nagynénje, Ivanovicsné, akiről már ekkor azt jegyezte fel Kállay: „az egyetlen asszony itt, akivel bármiről és igen kellemesen lehet beszélgetni.” Uo. Róla még hallunk.

⁴⁶ Beöthy Leóra lásd: Zsigmond Gábor: *A magyar társadalomnéprajz kezdetei. Beöthy Leó (1839–1886)*. Budapest, 1974. A hatvanas évek baráti társaságára, majd az utak elválására különösen 45–46.; 51–53.

⁴⁷ MOL P 344 c/d 31. k. 243. (1869. május. 30.) Ne feledjük, ez alig pár nappal azután történt, hogy Bécsben megújította viszonyát Rabatinsky Marie-val.

hajóskapitány tartott ki. Egy délután itt is elegendőnek bizonyult, s ezt követte a trófeagyűjtő bejegyzés: „Így tehát még egy maitressem lesz Camponén kívül.”⁴⁸

A Camponéra vonatkozó utalás jelzi, hogy ha a leányokat kizárjuk a lehetséges partnerek sorából, akkor már csak az asszonyok maradnak a színen. S bár nem a légyottok krónikáját kívánjuk megírni, azt megtette maga a naplóíró, saját fogalomhasználata alapján rendszerezniük kell azokat az esélyeket, ahol Kállay Béni egyáltalán keresgélhetett. Mert, hogy a vadászszenvedély nem hagyta nyugodni, az nyilvánvaló. Stratégiáját nyilván a baráti kör szocializációs mintái is befolyásolták: amikor a vonaton Szőgyény Lacival találkozott, az szinte semmi másról nem tudott beszélni, mint Kenesseyével folytatott viszonyáról.⁴⁹

Kállay Belgrádban először a *diplomatafeleségek* között tallózott. A feljegyzések között 1868 őszén bukkanunk nyomára egy estélyen a fent említett hölgynek: „Camponénak curizáltam, természetesen az én módom szerint, nem tudom, mire fogok vele menni.”⁵⁰ Innen tudhatjuk, hogy egyéni módszere lehetett a hódításban, bár a mesterfogásokat nem részletezi naplójában. Nagy szériában áttekintve az eseteket az eljárás meglehetősen monotonnak tűnik. Amikor legközelebb találkoznak, nem marad el a remélt folytatás: „Elmegyek Camponéhoz, a kit egyedül találok. Ez alkalommal aztán a csokolódzásig jutunk, de férje közbe jövén, távoznom kellett.”⁵¹ A viszonyok veszedelme azonban nem riasztotta vissza egyikőjüket sem: „Elmegyek Campo Akabihoz, magában találok, de még nem sikerült megkapnom.”⁵² Végül hamarosan elégedetten rögzítheti naplójában egy újabb látogatása után (előre tudta, hogy a férj huzamosabb ideig távol lesz): „végre sikerült őt egészen megnyernem, és így legalább már Belgrádban is tettem szert viszonyra. Azt mondanom sem kell, hogy nem csak szerelmes nem vagyok bele, de talán nem is tetszik, más hiányában azonban megjárja; s a dologba csak az a mulatságos, hogy konstantinápolyi örmény asszony ...”⁵³ Hogy miért épp a „mulatságos” jelzőt választotta első belgrádi hódítása jelölésére, azt nem tudhatjuk. Talán a délszaki egzotikumra értette? De a konkrét nemzetközi helyzetről sem feledkezhetünk meg: Szerbia ekkor még nem szakadt el a török birodalom köldöksinórjáról, s maga Kállay is belgrádi konzulként a konstantinápolyi nagykövet alá tartozott.⁵⁴ Campo grófné egyébként nem más, mint a belgrádi olasz konzul felesége, ami egyben jelzi a diplomáciai élet viszonylag zárt mozgásterét.

A nemzetközi küzdőtéren szemlélődve azonban a *belgrádi politikusnék* is sorra kerültek, s közben a viszonyok mélyebb értelme is felszínre bukkant. A szellemes társalgó Ivanovicsné, akit már unokahúga leánysága kapcsán említettünk, eleinte azzal hívta fel magára a figyelmet, hogy visszamondta neki: „több asszonytól hallotta, hogy én borzasztó kicsapongó életet viszek.” Kállay ekkor ezzel hártotta el a szemrehányásnak tűnő megjegy-

⁴⁸ MOL P 344 c/d 31. k. 267. (1869. júl. 5.)

⁴⁹ MOL P 344 c/d 31. k. 99. (1868. aug. 17.) Egy másik ifjúkori barátja, Bohus László Thallóczy kérésére visszaemlékezett Kállay Béni nőkhöz való viszonyára és annak változására: „egész ifjúkorában nevelésesen féltékeny volt; olyannyira, hogy egy speciális (pedig egészen nyilvános bordélyházbeli) kurváját, kit különösen kultivált, még éntőlem is féltette. Nehány év múlva pedig e tekintetben úgy megváltozott, hogy két úgynevezett tisztességes „úriasszony” szeretőjét a kezemre játszotta, nem pedig mintha megúnta volna, mert azon túl még jóideig közös ügyként kezeltük ...” OSZK Kt. Fol. Hung. 1689. Levelek, 257. Bohus László, (Marillavölgy, 1904. jún. 28.)

⁵⁰ MOL P 344 c/d 31. k. 140. (1868. okt. 31.)

⁵¹ MOL P 344 c/d 31. k. 145. (1868. nov. 5.)

⁵² MOL P 344 c/d 31. k. 146. (1868. nov. 10.) Ekkor már „Camponé” a napló margóján fejezetcímmé vált, s távolról sem mellékesen megtudjuk keresztnévét is.

⁵³ MOL P 344 c/d 31. k. 151. (1868. nov. 19.)

⁵⁴ Ress: *Kállay*, 117–118.

zést: „Ezt a kis Longworthné terjeszti, a ki mindenképp igyekszik tőlem a szerb társaságot elidegeníteni, mert irigylí estélyeimet.”⁵⁵ 1869 őszén azonban Ivanovicsné már újabb arcát mutatta: „egy idő óta úgy viseli magát, mintha rettenetesen szerelmes lett volna belém. Ha ez igaz, úgy mindenestre felhasználok e szerelmet, mert tág ismeretségeinél fogva jó szolgáltatásokat tehet. Ha azonban ez csak tettetés (és talán orosz intriga ...), igyekezni fogok, hogy rá ne szedjen.”⁵⁶ A kihívás tehát kettős: egyrészt Ivanovicsné, Ljubomir Ivanovics őrnagy felesége, aki majd 1874–1875-ben középítésügyi miniszter lesz, s a nő fivére, Dragutin Franaszovics szintén katonatiszt, tehát még jól jöhet kapcsolatai révén, másrészt viszont ott bujkál a magyar diplomáciában a rögeszme, hátha a szerb nő „szerelme” mögött (is) pusztán orosz nagyhatalmi összeesküvés rejtezkedik.⁵⁷ Azért minden diplomáciai óvatosság ellenére a lendület viszi tovább: „Ivánovicsnéhoz megyek. Miután épen ez alkalom kínálkozik, a csendes curizálást a csókolózásig visszük. Bár nem tetszik, a históriát mégis folytatni fogom ...”⁵⁸ A célracionális viszony beteljesedése nem is marad el (bár az alkalomról ezúttal tapintatosan hallgat a napló), s hamarosan igen bizalmas szolgáltatásokat teljesít az asszony.⁵⁹ A információszerzés ilyen módon a korabeli diplomáciában bevett eszköz volt, s Kállaynak belgrádi tartózkodása alatt sikerül is ezt a viszonyt tartósan ilyen célokra igénybe venni. Az információk áramlása mellett az infekciókera is sor kerül, így Kállaynak már nemcsak a viszony, hanem a többszöri gyógykezeltetés végett is pénzt kell adnia Ivanovicsnének.⁶⁰

Az Ivanovicsnéhoz fűződő szinte szerződéses kapcsolat odáig jutott, hogy az asszony házasságközvetítéssel is próbálkozott: „Miss Watson, ki már több idő óta folyvást azt beszél nekik, hogy óhajtana hozzám férjhez menni, megkérte, szólítson fel engem, akarom-e őt nőül venni vagy sem? Nem tudom, e rideg vén leány hogyan jött ez örült gondolatra; megkértem Ivanovicsnét, mondja nekik, hogy beszélt velem egész általánosságban, ajánlotta a házasságot, de én oly határozottan nyilatkoztam, hogy nem akarok megnősülni, hogy Ivanovicsné nem merte az ő nevét megemlíteni. Így talán vége lesz az üldözésnek.”⁶¹ A kikoszorázás diplomáciai magasiskolája!

Az Ivanovicsnéval folytatott viszony az asszony Grazba költözésével zárult le véglegesen.⁶²

A diplomáciai hálózati hölgyek kínálati piacán bukkant fel egy másik szerb politikus neje, Csumicsné.⁶³ Ő húgával, Petrovics Szófiával küldött levélben kért találkozót Kállaytól.

⁵⁵ MOL P 344 c/d 31. k. 202. (1869. febr. 27.) Longworth, 1860–1873 között belgrádi angol konzul. *Dnevník*, 852.

⁵⁶ MOL P 344 c/d 31. k. 331. (1869. okt. 26.)

⁵⁷ Ivanovics őrnagyra és Franaszovics későbbi tábornokra (1842–1914) lásd: *Dnevník*, 846.; 867.

⁵⁸ MOL P 344 c/d 32. k. 5. (1869. nov. 4.)

⁵⁹ MOL P 344 c/d 32. k. 17. Kállay kérésére megtudja két, a nemzetőrség kiképzését Montenegróban végző tiszt nevét. (1869. dec. 2; 4.) Másnap Kállay ez alapján írja meg jelentését Bécsbe. Uo. 18. (1869. dec. 5.) Az információk átadása rendszeres és széles körre terjed ki a politikusfeleségek rivalizálásától a sajtóviszonyokon át a kormányalakítási tervekig.

⁶⁰ „... viszonyunknál fogva kénytelen leszek Ivanovicsnét is pénzzel segíteni.” MOL P 344 c/d 32. k. 47. (1870. febr. 13.) A fertőzésről a korabeli tájékozottságra jellemzően úgy vélte, hogy valószínűleg akkor kapta, amikor legutóbb együtt voltak, s a nő „hónapszamos volt” (vagyis menstruált). A betegségről és a pesti kezeltetéséről uo. 88–89. (1870. április 28–29; máj. 1.). A második esetben nem egyszerűen betegségről volt szó, hanem Kállay Ivanovicsné teherbe esésétől tartott. uo. 232; 234. (1871. jún. 7; jún. 11.)

⁶¹ MOL P 344 c/d 33. k. 144. (1872. máj. 27.) Watson, belgrádi angol vicekonzul. *Dnevník*, 841.

⁶² MOL P 344 c/d 33. k. 342. (1873. nov. 12.)

⁶³ A férj 1873–1874-ben majd belügyminiszter lesz. *Dnevník*, 869.

Kállay hajlott a dologra, de először leinformáltatta a szerelmet valló, fényképet kérő hölgyeményt: „Közlöm az egész dolgot Theodoroviccsal, megbízva, hogy az illetők felől tudakozódjék, nem tudván, nem lappang-e valami más intriga a dolog alatt, miután Csumicsné egyszer láttam.”⁶⁴ Aztán létrejön a légyott, hogy gyanút ne keltsenek, az asszony az ügyben amúgy is közvetítő hűgával jön este, aki egy idő múltán diszkrétan a másik szobába távozik. Csumicsné aztán „nem is vonakodik semmitől sem”.⁶⁵ A számítás azonban itt is átüt az érzelmek fátyolán: „Ha csakugyan oly szerelmes, a milyennek látszik, reményilem, politikai tekintetben is megtudhatok egyetmást tőle” – írja egy következő pásztoróra kapcsán.⁶⁶ A dolog, úgy látszik, bevált, mert Csumicsné igen gyakori kuncsaft lesz, olyannyira, hogy e célból Kállay külön lakást is fenntartott Belgrádban. A viszony szintere is internacionalizálódott, hiszen Pesten és Bécsben is randevúztak. Persze amikor 1872 nyarán Csumics látogatta meg, Kállayban komolyan felmerült az aggodalom: „Nem tudom, nem vette-e nezeit nejevel való viszonyomnak...”⁶⁷

A nemzetközi kapcsolatok Kállay Béni szötte csipkehálójában egészen különleges helyet foglalt el az olasz konzul, Joanini feleségének testvére, Carrie, a Szentpéterváron szolgáló angol követségi titkár, Horace Rumbold neje.⁶⁸ Pedig a történet nagyon is szokványosan indult. Amikor a Rabatinsky Marie-val való végleges szakítás után Kállay Bécsből 1870 tavaszán Belgrádba visszatért, semmihez, senkihez sem volt kedve. Találkozott ugyan Ivanovicsnéval, Camponéval is, de a viszonyt – mint írta – „most még” nem folytatta velük.⁶⁹ No nem kell hosszú penitenciára gondolni, a március 16-i emléknap másnapján, 17-én előbb Camponéval, majd 18-án Ivanovicsnéval is „folytatta.”⁷⁰ Közben ismerkedett meg Carrievel, akiről ekkor csak ennyit jegyzett fel: „csinos, kellemes fiatal asszony.”⁷¹ Aztán hamarosan a szokványos mederbe látszott terelődni a dolog. Pontosabban látszana, Kállay ugyanis valamiért ellenállt. „Rumboldné a lehető legfeltűnőbb módon coquetiroz velem ... úgy tesz, mintha nem érteném. Ő csak mulatni akar, de én az ilyen mulatságokat már ismerem. Hanem még megjárhatja, s a pusztá coquetirozásból komoly dolog válhatik, a mi hogy ne történjék mindent el fogok követni.”⁷² Szokatlan ez a tartózkodás a naplórótól. Aztán egy fél hónap múlva a magát „oly ingerlően viselő” Carrie-nek megcsókolja a kezét, „nem akarván tovább menni, nehogy valami bolondságot tegyek”. Este a köztük zajló eseményeket naplójában már „*firtingnek*” nevezi. (Kiemelés – K. Gy.)⁷³ Újabb fél hónap múlva: „Carriével flirtatiom mind komolyabb színt ölt.”⁷⁴ A hölgy, amikor Szentpéterváron levő férjétől levelet kap, s kiderül, hogy az érte jön, nagy elszomorodásában – másnap – először megcsókolja Kállayt.⁷⁵ Láthatóan a naplóró maga is keresi az elnevezést arra, ami kibonta-

⁶⁴ MOL P 344 c/d 32. k. 197. (1871. márc. 2.) Teodorovics Szvetozar, a belgrádi főkonzulátus szentendrei születésű kancellária-vezetője, később szarajevói konzul. OSZK Kt Pol. Hung. 1689. 58.

⁶⁵ MOL P 344 c/d 32. k. 210. (1871. ápr. 6.)

⁶⁶ MOL P 344 c/d 32. k. 216. (1871. ápr. 22.)

⁶⁷ MOL P 344 c/d 33. k. 162. (1872. júl. 9.)

⁶⁸ *Dnevnik*, 847.

⁶⁹ MOL P 344 c/d 32. k. 58. (1870. márc. 9.)

⁷⁰ MOL P 344 c/d 32. k. 65. (1870. márc. 17–18.)

⁷¹ MOL P 344 c/d 32. k. 63. (1870. márc. 12.)

⁷² MOL P 344 c/d 32. k. 79. (1870. ápr. 10.) Ugyanez három nappal később: „Egyedül maradtam Rumboldnéval. Óvatosan kerültem minden alkalmat, mely udvarlásra vezethetett volna; s így mindketten megmaradtunk a barátságos beszélgetés terén.” uo. 81. (1870. ápr. 13.)

⁷³ MOL P 344 c/d 32. k. 89. (1870. máj. 1.)

⁷⁴ MOL P 344 c/d 32. k. 97. (1870. máj. 14.)

⁷⁵ MOL P 344 c/d 32. k. 98. (1870. máj. 17.)

kozóban van közöttük, ám abban következetes, hogy kerüli a „viszony” kifejezést. A *flirt* a férfi és nő közötti közeledés olyan a 19. század második felében elterjedt új formája, amely távolságot tart. Minden befér, ami a kapcsolatteremtés velejárója, de önállósulva, a beteljesítő aktus nélkül. Mint Forel Ágost, a nemi kérdés szakértője megfogalmazta: „valami olyan tevékenység, amelyik alkalmas úgy a saját erotizmus elárulására, mint a másokénak kiváltására”.⁷⁶ A kitolódott házasságkötési kor előtti időszakban a fiatalok számára egyszerre tette lehetővé a vágy kifejezését és a szüzesség megőrzését. De a „ritus” – mint látjuk – „magával ragadta a házasszonyokat is”.⁷⁷ Úgy tűnik, mintha az angol diplomatafeleséget, Carrie Rumboldot illetné az „eszme” szerbiai importjoga, mindenesetre a meglehetősen szokványos viszonyok között az mindkettejük számára izgalmas újdonságnak tűnhetett. Kállay legalább is kénytelen számot vetni azzal, hogy ezúttal a régi, jól bevált recept nem működik: „A hajón majdnem mindig Carrievel beszélgettünk. Úgy látszik le kell mondanom minden csábítási szándékról és platonice folytatni a dolgot; miután Carrie igen komolyan, de igen erényesen tekinti a viszonyt.”⁷⁸

Kállay tart az érkező férjjel való „kellemetlen” találkozástól.⁷⁹ Erre azonban, úgy tűnik, nincs oka. Elutazása előtt a férj búcsúvizitet tesz nála, s megköszöni neki, „a szívességet mellyel iránta és felesége iránt” volt.⁸⁰ Közben természetesen Carrie is igyekszik apró diplomáciai információkkal ápolni a Kállayval való jóviszonyt.⁸¹ Férje elutazása után viszont egy este Watsonnal is „coquetíroznak”, ami Kállayt láthatóan igen bántja, de hamarosan újra összehajóznak.⁸²

Június közepe táján aztán fény derül a tompított érzékfelkorbácsolás rejtélyének legalább egyik felére: Carrie bevallja, hogy hatodik hónapos terhes.⁸³ S a naplóírónak mintha épp ez okozna örömet (a gyermek biztosan nem tőle van). Amikor az asszony távirati értesítést kap Szentpétervárról, hogy férjét a Krímben baleset érte, s hogy bizonyos Trubeckoj hercegnő is vele volt, Carrie közli, hogy csak később utazik. Férje ugyanis egyszer már udvarolt egy ilyen nevű hercegnőnek.⁸⁴ Mégis elérkezik a búcsú pillanata. Kállay elkíséri Bécsbe a férje után induló fiatalasszonyt. A hajón az egész napot együtt töltik: „beszélünk szerelmünkéről. Sokkal gyöngédebb volt, mint eddig, s több ízben megcsókolt. Nem egyszer sirt is, hogy nemsokára el kell hagynia.”⁸⁵ Bécsben ajándékokkal kedveskedik neki (medalion, gyűrű), majd kikíséri a Szentpétervár felé induló vonathoz. S még aznap este summázza a történeteket: „... így a pár hónapon át tartott igen kellemes történetecske bevégeződött. Ha nem is vagyok szerelmes Carrieba, de kétség kívül annyira tetszett, mint már régóta egy asszony sem. Megígérte, hogy írni fog ...”⁸⁶ S valóban jön is még néhány (butuska) levél,

⁷⁶ Forel Ágoston: *A nemi kérdés*. Ford. Fülöp Zsigmond. Budapest, 1926. 76.

⁷⁷ Corbin, Alain: *Backstage*. In: *History of Private Life*. IV. From the Fires of Revolution to the Great War. Ed. Perrot, Michelle, Cambridge–London, 1990. 596–597.

⁷⁸ MOL P 344 c/d 32. k. 100. (1870. máj. 26.)

⁷⁹ MOL P 344 c/d 32. k. 101. (1870. máj. 30.)

⁸⁰ MOL P 344 c/d 32. k. 102. (1870. jún. 5.) A férjek vaksága, avagy brit diplomácia mesterfokon.

⁸¹ MOL P 344 c/d 32. k. 102. (1870. jún. 2.)

⁸² MOL P 344 c/d 32. k. 107. (1870. jún. 20.)

⁸³ MOL P 344 c/d 32. k. 104-105. (1870. jún. 18.)

⁸⁴ MOL P 344 c/d 32. k. 110. (1870. jún. 25.) A férj által küldött baleseti tudósításban valahogy nem szerepelt a hercegnő neve.

⁸⁵ MOL P 344 c/d 32. k. 121. (1870. júl. 24.)

⁸⁶ MOL P 344 c/d 32. k. 122. (1870. júl. 27.)

majd ősszel, amikor a hölgy fényképét küldte el, ezzel a megjegyzéssel kerül (három) pont a románc végére: „Nem fogok rá felelni, mert unom ...”⁸⁷

Még mielőtt azt hinnénk, hogy a perifériát a centrummal összeszövő, unatkozó buja balkáni és brit politikus- és diplomatafeleségek füledt vágyairól szól a történet, megjegyezzük, hogy unaloműzésből Kállay honi terepen is portyázgatott. 1869 karácsonyi Pesten tartózkodásakor rokonának feleségét, Kállay Ákosnét igyekezett becserkészni, de, mint írta, csak a „csókolózásig jutnak”.⁸⁸ Még szilveszter előtt újra meglátogatja, s ekkor már az asszony „csekély vonakodás után teljesen enged”. Elégedetten jegyzi fel: „Ez a *kis bonne fortune* nagyon hamar sikerült.” (Kiemelés – K. Gy.)⁸⁹ Pesten átutazva a következő évben ez a kaland újra meg újra megismétlődik, bár mint márciusban megjegyezi: „Valóban mondhatom, hogy alig adott élvezetet.”⁹⁰ Ezt a levertséget azonban leginkább a Rabatinsky Marie-vel való viharos szakítás rovására írhatjuk.

Ebben a nagy forgalomban – úgy tűnik – a díványra kerülésnek nem voltak szigorú szociális korlátai. Az is valószínű, hogy a napló rigorózus vezetése ellenére lehettek olyan hölgyek is, akik nem érdemelték meg a megörökítést. Egy Kasznár nevű belgrádi kereskedő feleségének levélbeli ajánlközását Kállay szintén nem utasította vissza. „Ma eljött, csinos, fiatal asszony. Természetesen azonnal viszonyt kezdtem vele.”⁹¹ E röpké liezont aligha sorolhatjuk a diplomácia gépezetének olajozása körébe, inkább a korábban már említett vadász-kalandok közé tartozik. Talán az a leginkább figyelemreméltó benne, hogy a házasodás előtti évre esve, az érzékek szabad tobzódásának mintegy utolsó rohamába illeszkedik. Bár a nagy hajszának mintha kellemetlen mellékhatásai is mutatkoznának: „Némely jelekből azt vélem észre venni, hogy impotenssé lettem, a mi roppant leverőleg hat rám; s valószínűleg felmegek Pestre orvossal konzultálni.”⁹²

Korai lenne pusztán a napló alapján véleményt alkotni Kállay Béni viszonyairól, *flirt*-jeiről, kalandjairól. Nem feledkezhetünk meg a naplóíró irodalmi munkásságáról sem. A szerző ugyanis az egyéniség szabadságának meggyőződéses híve. Amint J. St. Mill A szabadságról szóló művének fordításához készült előszóban írta: „Megvallom én az embert már a természettől oly hatalmas vágyakkal, ösztönökkel, hajlamokkal és szenvedélyekkel látom felruházva, melyek őt, tekintet nélkül minden távolabbi célra, pusztán azon különbség szerint, amint benne kellemes vagy kellemetlen érzeteket támasztanak, munkásságra, küzdésre, képességeinek kifejtésére nemcsak indítják, hanem valóban kényszerítik is.”⁹³ Crédója az individualizmus hitvallása: „Az ember, amennyiben létezik, s már ezáltal önmagának célja, és ezért cselekedeteinek indoka és célja nem lehet más, mint önmaga. Minden emberbe a természet által van beleoltva a kellemesnek és kellemetlennek magyarázhatatlan érzete, s a vágy amazt előidézni, ezt pedig elhárítani. Amely mértékben ez sikerül, oly mértékben lesz az ember boldog és elégedett.”⁹⁴ Az egyéni szabadság olyan eltökélt bajnokával

⁸⁷ MOL P 344 c/d 32. k. 146. (1870. okt. 1.)

⁸⁸ MOL P 344 c/d 32. k. 24. (1869. dec. 26.) A szintén orosi ágból származó rokon, Kállay Ákos (1825–1890) második feleségéről, Lahner Ilonáról (1837–1910) lehet szó. Lakatos Sarolta: A Kállay-család genealógiája a 18. századtól. Kézirat. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár (SZSZ-BML) Adattár, 652.

⁸⁹ MOL P 344 c/d 32. k. 26. (1869. dec. 29.)

⁹⁰ MOL P 344 c/d 32. k. 58. (1870. márc. 7.)

⁹¹ MOL P 344 c/d 33. k. 146-147. (1872. jún. 5.)

⁹² MOL P 344 c/d 33. k. 207. (1872. dec. 7.)

⁹³ Kállay Béni: „A szabadságról”. *Előszó J. Stuart Mill művéhez*. H. n. 1993. 24. [Eredetileg 1867]

⁹⁴ Kállay: *A szabadságról*, 25. A vonatkozó műben Kállay elméletileg is kifejtett individualizmusát Thallóczy is összefüggésbe hozta a személyiséggel: „Ő ezt az individualitási érzést minden emberre

van dolgunk, aki még a liberalizmus klasszikusa által javasolt társadalmi korlátozásokat is sokallja: „Nekem azonban úgy látszik, hogy Mill talán kelleténél több kivételt tesz, s az alkalmazásban a szükségesnél jobban megszorítja az egyéni szabadságot.”⁹⁵ De vajon a kellemes érzetek kiélésének szabadsága nem kerül-e ellentmondásba a kellemetlenek elhárításával? S a természetadta belső cselekvőkényszer öncélú individuuma tényleg csak a külső korlátozások miatt válhat boldogtalanná? Az eddigi ellentmondásosabb képletet sugallnak: az érzelkek által irányított individuum és a józan számítás által vezérelt aktor küzdelmében előbb a nyers természet, majd a diplomáciai játszmák megzabolázott viszonyai látszottak diadalmaskodni, bár az utóbbiak kétségtelenül egy sikeres tanulási folyamat állomásainak is tekinthetők.

Kállay mindenesetre 1868 decemberében az alábbiakat írta naplójába: „29 éves vagyok, holnap a XXX.ik évbe lépek, a valódi ifjúság utolsó évébe. A mit eddig éltem, azt nem volt érdemes élni, és a jövőben volna e még képességem a boldogságra?”⁹⁶

„Házassági gondolatok”

A naplójegyzetek témáit, az áttekinthetőség kedvéért, Kállay a margón címszavakkal illette, sőt az előző bejegyzések sorszámaira is visszautalt. Idézőjelbe tett fejezetcímünk is innen származik.

KÁLLAY BÉNI.

2. kép

Forrás: Vasárnapi Ujság, 1879. okt. 12.

vonatkoztatta. Általános emberi vonásnak tüntette fel, még pedig azért, mert ő benne a legnagyobb mértékben megvolt.” OSZK Kt Fol. Hung. 1689. Kállay Béni irodalmi működése, 525.

⁹⁵ Kállay: *A szabadságról*, 76. A fordító Kállay Béni és Mill eszmetörténeti viszonyáról lásd Takáts József: *Kállay Béni, John Stuart Mill és a modern társadalom*. Holmi, VIII. évf. (1996) 5. sz. 774–779.

⁹⁶ MOL P 344 c/d 31. k. 172. (1868. dec. 22.)

Nem sokkal azután, hogy nagyravágyó ambíciói és a házassodás között már idézett mély és erős összefüggést 1869 április végén (a Rabatinsky Marie-val való szakítás első felmerülésekor) megfogalmazta, hazalátogatván vetődött fel benne konkrétan a gondolat: „Annyit beszéltek itt, hogy házasodjam meg s különösen, hogy Bethlen Vilmát vegyem el, hogy már már rászántam magam. Elhatároztuk, hogy ha visszatérek Bécsből [...] egy vacsorát adunk, melyre Vilmát is meghívjuk, s akkor, ha bírom, elhatározom magam.”⁹⁷ Láthatóan a kezdeményezés nem bensőjéből fakadt, a napló szövegösszefüggéséből leginkább leánytestvérét (s talán a mamát) sejthetjük a háttérben. Aztán bár sor került a tervezett vacsorára, a kívánt elhatározás ellentétes irányban dőlt el, s ebben a közben tett bécsi út komolyan közrejátzott. „Bethlen Vilma is jelen van, s táncolunk egészen öt óráig. Amíg Bécsben voltam, házassági velleitásaim, melyek úgy sem voltak igen erősek, teljesen elmúltak s most már ismét régi határozatomnál vagyok, meg nem házasodni.”⁹⁸ S Bethlen Vilmáról hosszú időn keresztül nem esik szó a naplóban.

Benyomásunk szerint közben több irányba is tett kísérletet, erről azonban a feljegyzések érdemben keveset mondanak. 1870 tavaszán például levelet ír Szemere Marinak, s hamarosan választ is kap. Az is kiderül, hogy a levelezést Pesten léte alkalmával tervezték el, s hogy a válasz megérkezése után kijelenti, hogy „ellévén kezdve a levelezés, többé arról nem fog említést tenni” naplójában.⁹⁹ Aztán nyáron – többek közt – nála is látogatást tesz.¹⁰⁰ Vagy a naplónak tett hallgatási fogadalmat tartotta be, vagy nem lett a dologból semmi.

Pedig a naplóírónak a házasságról már megvoltak a klasszikus liberalizmusból leszűrt alapeszméi. Ezek steril elméleti elvontságban még nem kerültek konfliktusba az individuális szabadsággal. „Nem szándékom itt a házasság alakulásának, természetének, jogainak fejtegetésébe bocsátkozni, e kérdés vitatása igen is messze vezetne. Kétségtelen azonban, hogy oly viszony, melyet egymással két egyén természeti ösztöneinek és érzelmeinek kielégítése végett köt, teljesen az egyéni szabadság körébe tartozik, egész terjedelmében.”¹⁰¹ Meggyőződése, hogy „a házasság bármily alakjában természeti szükségességen alapul, mert minden ember kebelébe be van oltva az ösztön s a vágy önmagát gyermekeiben tovább élni látni, s fájdalmait és örömeit mással megosztani, ami csakis ily szoros szövetségben történhetik valódilag; s mert ez oly állapot, melyben a legnyomasztóbb körülmények közt is a férfi megnyugvást, a nő oltalmat, a gyermekek támaszt találják ...”¹⁰² A házasság ilyen szentháromságszerű funkcionális megközelítése nem utólagos, hanem 1867-ből származik, Rabatinsky Marie-val közös gyermekük születése időszakából! S az sem kétséges, hogy mások házassága (gondolok itt az úriasszonyok belgrádi hölgykoszorújára) az individuum szabadsága jegyében nem ejtette gondolkodóba. Mindezt azonban még értelmezhetjük annak fényében, hogy – Kállay beállításában legalább is – válogathatott a felkínálkozó házas asszonyok sorából.¹⁰³ Az eddigiek alapján még akár olyan következtetés is levonható, hogy

⁹⁷ MOL P 344 c/d 31. k. 232. (1869. máj. 4.) Bethlen Vilma (Kolozsvár, 1850 – Nógrádbercel, 1940) gróf Bethlen Pál és gróf Bethlen Mária házasságából született.

⁹⁸ MOL P 344 c/d 31. k. 235. (1869. máj. 12.) A bécsi út kapcsán tett jegyzetek ezúttal nem említik Rabatinsky Marie-t, hivatalos ügyek intézéséről szólnak.

⁹⁹ MOL P 344 c/d 32. k. 78. (1870. ápr. 8.); 81. (1870. ápr. 12.) Szemere Bertalan legidősebb leányáról van szó.

¹⁰⁰ MOL P 344 c/d 32. k. 125. (1870. aug. 2.)

¹⁰¹ Kállay: *A szabadságról*, 84.

¹⁰² Kállay: *A szabadságról*, 85.

¹⁰³ Csak emlékeztetünk rá, hogy például Ivanovicsné először még mások kritikus megjegyzését tolmácsolja Kállay úgymond „kicsapongó életéről”, de bő fél év múlva már maga igyekezett kikezdeni Kállayval. Vö. MOL P 344 c/d 31. k. 202. (1869. febr. 27.), uo. 331. (1869. okt. 26.) A kor felfogását

a házasság nézőpontjából a férfi és a nő szexualitáshoz való viszonya nem azonos irányban változott a 19. században: a férfi a házasság előtt igyekszik kiélni ösztöneit, a nők számára viszont mintha a házasság hozná meg a szabadságot. Diszkurzíve nézve azonban óvakodnék attól a kijelentéstől, hogy *ténylegesen* a nők ostromolták Kállay Bénit szerelmükkel, legfeljebb azt kockáztatnám meg, hogy a napló *valójában* a rideg számításon alapuló domináns férfipozíció nyelvi konstrukciója.

Úgy tűnik, személyesen át kellett esnie a fent leírt testi–lelki viharokon, hogy érzelkeit ráncba szedje, s rászánja magát a döntő lépés megtételére. 1872 őszén került újra napirendre a kérdés. A folyamatok érlelődéséhez hozzájárult az egyik hűgával kapcsolatos házassági bonyodalom. Meliss Franzensbadban ismerkedett meg egy ottani fürdőorvossal, s levélben jelentette be anyjának, hogy férjhez akar hozzá menni. Beindult a családi gépezet, előbb Kállay Béni, majd anyjuk is megpróbálta lebeszélni a leányt a nem-szimpatikusnak, sőt „speculánsnak” tartott vőlegény-jelölről. A leány először azt ígérte bátyjának, hogy vár egy évet, aztán anyja Bécsbe utazása és közbeavatkozása után megadta magát, és lemondott a házassági tervről.¹⁰⁴ Hamarosan végképp kiábrándult dr. Breyerből, aki közös öngyilkosságra akarta rábeszélni. Ennek kapcsán jegyzi fel Kállay Béni naplójába: „most már Meliss is megtanulta, hogy a szenvedély örültség.”¹⁰⁵

Ezekkel a családi eseményekkel párhuzamosan, azoktól aligha függetlenül kerültek bejegyzésre – kulcsszóként is – saját „házassági gondolatai”. A közvetlen kiváltó ok az volt, hogy kétszer is látta Bethlenéket Pesten. „Feltámadt ismét bennem az eszme Vilmát megkérni és elvenni. Közöltem Mamával is, a ki természetesen igen helyeselte. Én épen nem vagyok elhatározva s igyekszem megfontolni a házasság előnyeit és hátrányait, mert az iránt körülbelül tisztában vagyok régóta magammal, hogy ha egyáltalán házasodom, egyedül Vilmát venném el.”¹⁰⁶ Itt végre előbukkan a mama is a háttérből, aki nyilván korábban is („természetesen”) pártfogolta, hogy fia nősüljön meg végre. Legfeljebb azon csodálkozhatunk, hogy 1869 tavasza óta egyszer sem került papírra Bethlen Vilmának még a neve sem. S a döntéseiben oly határozott, racionális szabad férfi bizonytalankodása szintén elgondolkodtató. A habozás még másnap is tart: „Egész nap küzdöm magammal, elszánjam-e magamat a házasságra vagy sem, s még határozatlanul fekszem le.”¹⁰⁷ Harmadnap jut csak döntésre, s ez neki is megkönnyebbülést okoz: „Végre elhatározom magam s délben elmegyek Bethlenékhez. Vilmával egy percre egyedül maradván megkérem őt.” S a napló olvasójának szóló műfaji megjegyzésben magáról diszkréten nem szól: „Nem akarok itt regényt írni s azért a részletek feleslegesek, elég azt mondanom, hogy Vilma, mint már régen, úgy még most is szeret engem s így a beleegyezés csakhamar megtörtént, úgyszinte annya [sic!] részéről.”¹⁰⁸ A „regényre” vonatkozó utalás nyilván a „románcot” jelent. Diszkréten fejezi ki, hogy nem akar írni, pedig írhatna, hiszen régóta fennálló kölcsönös vonzalomról

---

fejezte ki özv. Perényi Gáborné szóbeli közlése, aki Kállay Béni édesanyja barátnőjének mondta magát: „Benjamin úr után a nők rajongtak, mert megvetette őket. Ez az observatio dicséri az öreg asszony judiciumát.” (Nagy-Szöllős, 1894. márc. 24–25.) OSZK Kt, Fol. Hung. 1689. 18. Ifjúság. A kommentár mellesleg Thallóczy férfiú nézőpontját is megvilágítja.

¹⁰⁴ MOL P 344 c/d 33. k. 197; 198; 200. (1872. okt. 11; okt. 14; okt. 28.)

¹⁰⁵ MOL P 344 c/d 33. k. 202. (1872. nov. 21.) Meliss hamarosan egy másik orvos, dr. Beigel menyasszonya, majd felesége lesz. Az eljegyzés kapcsán Kállay Béni így rögzíti álláspontját naplójában: „a mit most már természetesen nem ellenezhetünk.” Uo. 206. (1872. nov. 30.)

¹⁰⁶ MOL P 344 c/d 33. k. 200. (1872. okt. 28.)

¹⁰⁷ MOL P 344 c/d 33. k. 200–201. (1872. okt. 29.)

¹⁰⁸ MOL P 344 c/d 33. k. 201. (1872. okt. 30.)

van szó. Innentől menetrend szerint haladnak az események. A napok nagy részét Vilmáékkal tölti, hol Pesten, hol Bécsben. Gyűrűt váltanak. S közben elégedetten jegyzi meg: „Különösen nyugodtan érzem magamat e lépés után, s mindinkább kezdem hinni, hogy okosan cselekedtem.”¹⁰⁹ A házasság a racionális cselekvés terepe lett.

A cselekvési sorba illeszkedik, ahogy lezárja függő ügyeit. Amikor Csumicsné 1872. december 3-án megtudta, hogy Kállay megnősül, „nagyon elbúsulta magát”. S Kállay nem mulasztotta el naplójában feljegyezni: „Természetesen hozzá sem nyúlok.”¹¹⁰ Viselkedésének hirtelen megváltozása megfelel annak a régivágású, lovagi dualista normának, amely megkülönböztette a „szűzies” házasságot a házasságon kívüli erotikától.¹¹¹

Március végén kitűzik az esküvő napját április legelejére. Április 2-án délután megkötetik a frigy előbb a plébániatemplomban, aztán a protestáns templomban is, hiszen egyes házasságról van szó, Kállay katolikus, Bethlen Vilma viszont református. A tanúk: egyik részről Kállay sógora, gróf Teleky Géza, másfelől gróf Bethlen Károly. Utána lakonikusan jegyzi meg: „Az éjjel régi kis lakásomon töltöm Vilmával.”¹¹²

Ennél sokkal nagyobb helyet foglal el a naplóban, hogy a nászéjszaka utáni délelőtt végrendelet írásával telik. Végtére is a házasság olyan szerződés, amelynél minden eshetőségre gondolni kell. A végakarát így szól: amennyiben „házasságomból gyerekek születnek, ezekre beáll a törvényes örökösödés az özvegyi tartás jogának épségben maradása mellett. Testvéreim mindegyikének 50 000 forintot hagyományozok olyképpen, hogy annak 6%-os kamatját törvényes örökösöm tartoznak fizetni nekik, a többit pedig testvéreim csak 3 éves felmondás mellett kaphatják meg.” Ha viszont a házasságból gyermek nem születik, „vagyonom 3 egyenlő részben osztom fel özvegyem és két testvérem között.” Nélkülözhetetlen mozzanatként kerül rögzítésre: „Anyámnak mindkét esetben 6000 forintot rendelek évenként fizetendő tólta napjáig.”¹¹³ Aztán délután az ifjú házaskok a férj szolgálati helyére, Belgrádba utaztak. A racionalitás jegyében a házasságnak is lesz diplomáciai hozadéka: vasárnap a nej a protestáns templomban vesz úrvacsorát, s Kállay elégedetten fűzi ehhez: „Ily módon majd a protestánsokat is megnyerjük.”¹¹⁴

Az első gyermek menetrend szerint kilenc hónapra, 1874. január 18-án éjjel érkezett meg, s Mártának nevezték el.¹¹⁵ A házasságból született hat gyermekből egy fiú és két leány érte meg a felnőtt kort. A leányok, Erzsébet és Magdolna (Lenke) sohasem mentek férjhez, a fiúnak, Frigyesnek születtek leszármazottai.

A házasságról szóló társadalomtörténeti irodalom többféle mozzanatot vizsgál a párválasztásnál: a kezdeményezés a szülőktől vagy a gyermekektől indul-e ki, mekkora a vétőjoga az egyik vagy másik félnek, illetve a találkozás és az udvarlás intézményeit, időtartamát kutatja.¹¹⁶ A válogatás szempontjai között az érdeket, a kölcsönös vonzalmat és a szexuális attraktivitást egyaránt szokás hangsúlyozni.¹¹⁷

¹⁰⁹ MOL P 344 c/d 33. k. 201. (1872. okt. 31. – nov. 1.)

¹¹⁰ MOL P 344 c/d 33. k. 207. (1872. dec. 3.)

¹¹¹ Sieder, Reinhard: *Ehe, Fortpflanzung und Sexualität*. In: Mitterauer, Michael/Sieder, Reinhard: *Vom Patrierchat zu Partnerschaft. Zum Strukturwandel der Familie*. 3. Aufl. München, 1984. 151.

¹¹² MOL P 344 c/d 33. k. 245. (1873. ápr. 2.)

¹¹³ MOL P 344 c/d 33. k. 245. (1873. ápr. 3.)

¹¹⁴ MOL P 344 c/d 33. k. 249. (1873. ápr. 11.)

¹¹⁵ MOL P 344 c/d 34. k. 1. (1874. jan. 18.) Márta fiatalon, 1891-ben halt meg.

¹¹⁶ Stone alapján összegzi Anderson: *Approaches*, 50.

¹¹⁷ Stone: *The Past*, 1987. 328–329.

A kezdeményezés láthatóan az ifjú generációtól indult ki (nem nélkülözve a szülői háttértámogatást), s kölcsönös rokonszenven alapult. (Meliss, a hűg férjhezmenetelét a család erőteljesebben ellenőrizte, de a *mesalliance*-t végső soron nem akadályozta meg!) Jellemzőnek tekinthetjük, hogy az udvarlás intézményei, az estélyek, vacsorameghívások (az egymás érintését is biztosító tánc) már eleve csak az azonos társadalmi körből való rekrutációt tették valószínűvé. Kállay maga vallotta meg „nagyravágyó” érdekeit. A magyarországi *bene possessionati* és az erdélyi grófi család házassági összeköttetése nem elsősorban vagyoni, hanem sokkal inkább presztízs- és kapcsolati tőke szempontjából tűnt ígéretesnek. A vagyoni kiegyenlítettség miatt a köztük levő határ nem éles. Nem tudjuk, mióta, de láthatóan bírta a leendő ara régóta iránta érzett vonzalmát, de sem a romantikus szerelem, sem a szexuális attraktivitás itt igazából nem merül fel a válogatási lista apropóján (más hölgyeknél sosem mulasztotta el megemlíteni, hogy tetszenek-e, vagy hogy éppen nem). S bár a házasság kapcsán csak dodonai módon írt érzelmekről, ez még nem jelenti, hogy nem voltak. S hogy nem szövődtek a házasság folyamán. A házasság ugyanúgy az egyéniség szabadságát kiteljesítő aszimmetrikus kapcsolat volt, mint a korábbi viszonyok, de még a politikai célok szolgálatában sem különbözött érdemben. Sőt! Ám ez már egy másik téma, s csak megemlítjük személyes forrásbenyomásaink alapján, hogy Bethlen Vilma választása révén életre szóló harmonikus házasság jött létre.¹¹⁸

Mi sem mutatja ezt jobban, mint az, hogy a napló fennmaradhatott. Belőle egyetlen lap hiányzik: az 1871. május 30. és június 5. közötti napok bejegyzéseit tépte ki egy kéz. De helyére a gondos cenzor egy cédulát tett: „Berczel, 1924. XII/28. Kedves leányaim! Lelkiismeretem megnyugtatóására Drexler bácsi határozott tanácsára szakítottam ki itt egy lapot. Meg lehetek győződve, hogy sok fájdalomtól kíméllek ez által meg. Szerető Mamátok.”¹¹⁹ Az immár örökre megsemmisült oldalak sorai a Rabatinsky Marie iránti legnagyobb szenvedély utáni korszakra vonatkozhattak, de még a házasságkötés előtti időben keletkeztek. Hogy milyen titok tűnt el a kitépett lapon, azt már sohasem tudjuk meg. A történész rezignált belátással veszi tudomásul egy bölcs és szerető asszony végső döntését. Drexler úrra viszont határozottan neheztelek.

¹¹⁸ Amikor hosszabb Bécsből való távollét idején Thallóczy tudósította a feleséget férje mindennapjáról, Bethlen Vilma hálásan köszönte meg neki: „Kimondhatatlanul nehezemre esik ez újabb hosszú elválás, és azon kilátás, hogy az alatt teljes tudatlanságban leszek az öt közelebről érintő dolgok felől. Isten áldja édes Thallóczy, ne nevéssen ki egy öreg asszonyt, a kinél az ész és a szív soha se tudtak lépést tartani egymással.” OSzK Kt Fond XI/ 525 (1890. okt. 14.)

¹¹⁹ MOL P 344 c/d 32. k. 229–230. lap helyén.

GYÖRGY KÖVÉR

The Secrets of Private Life and The Diary. Women, Love and Marriage in Béni Kállay's Life

Neither Béni Kállay (Pest, 1839 – Vienna, 1903) nor the diary he kept in Belgrade (1868-1875) are unknown for historians. This study is a methodological attempt to understand one's personality through his diary and to reveal deeper socio- and mentality historical relations on the basis of certain characteristics of this personality. The paper discusses three main topics: on the one hand, it uses the sentiment approach to analyse Kállay Béni's passionate relationship with the famous opera singer Marie Rabatinsky and the story of their break-up; on the other hand, it examines, from the aspects of gender history and diplomatic information gathering, the role of diplomats' and politicians' wives during Kállay's years as the Hungarian consul in Belgrade; and finally, it surveys the theories of this individualistic person on marriage using the motifs he registered in the diary he kept during his marriage with Countess Vilma Bethlen.